

UDK 94(497.16Boka Kotorska)“18”

Preliminarno saopštenje

Bojan MITROVIĆ (Trst)

Univerzitet u Trstu

bojanmitrovic555@gmail.com

**TOMAZEO, ŠIROVIĆ I BOKELJSKI/KRIVOŠIJSKI
USTANAK 1869–1870.
(Uz tri nepoznata Širovićeva pisma)**

U ovom članku se razmatra dosad neobjavljena prepiska između pisca i kapetana Andrije Širovića i italijanskoga političara i pisca Nikole Tomazea. Prepiska donosi nova saznanja o Širovićevoj političkoj i kulturnoj orijentaciji, o opsegu komunikacija koje je Tomazeo održavao duž čitave jadranske obale, kao i o političkim događajima u Boki Kotorskoj u tome periodu.

Ključne riječi: *Boka Kotorska, Nikola Tomazeo, Andrija Širović, Stefan Mitrov Ljubiša, Krivošijski/Bokeljski Ustanak.*

Nikola Tomazeo (Niccolò Tommaseo, Šibenik 1802. – Firenca 1874) bio je jedan od najistaknutijih romantičara s obe obale Jadranskog mora, novinar, pisac, lingvista i politički aktivista, čije nam ideje, danas, mogu delovati čak kontradiktorno ali se, samim tim, moraju ispitivati u kontekstu njegovog vremena i kategorija koje tom vremenu pripadaju. Tomazeo je, do kraja svog života ostao verni katolik, i u prvom ovde objavljenom pismu Andreja Širovića, isti mu se zahvaljuje na primljenom primerku knjige „Čovek i majmun“ (*L’Uomo e la scimmia*, 1869) u kojoj Tomazeo, sa osnova katoličke teologije, žestoko polemizuje sa, tada novom, Darvinovom teorijom evolucije. U isto vreme, međutim, Tomazeo je bio i žestoki protivnik sekularne vlasti rimskog pape, i tom je problemu, još 1851, prosvetio brošuru „Rim i svet“ (*Rome et le monde*). Potpuno u duhu romantizma, Tomazeo se još od mladih dana okrenuo religiji kao kontrapunktu u odnosu na principe francuskog prosvetiteljstva, revolucije i racionalizma. Sa druge strane, opet u duhu romantičarskih pogleda na svet, nije odustao od liberalnih načela i, pre svega, od ideje stvaranja nacionalne države. Unutar istorije italijanskog nacionalnog preporoda (*Risorgimento*), može se reći da Tomazeo predstavlja neku vrstu simbola Revolucije 1848. godine.

Tomazeo je završio prava u Padovi 1822. ali se ovom strukom zapravo nikada nije bavio. Živeo je pre svega od pisanja i objavljivanja svojih dela, najvećim delom u Italiji. Posle studija živi između Padove, Milana i Firence. Kako je zbog podrške grčkim ustanicima privukao pažnju policijskih vlasti, seli se u Pariz 1830, pa odatlena Korziku i, najzad, u Veneciju. U ovom dugom tumananju, sele se i Tomazeova interesovanja: od novinara, Tomazeo postaje lingvista objavljujući *Novi rečnik sinonima italijanskog jezika* (*Nuovo Dizionario de' Sinonimi della lingua italiana*, 1830) koji ga izbacuje u prvi plan italijanskog kulturnog života tog vremena. Posle toga se bavi poezijom i pripovedanjem, dok nastavlja i nacionalno-propagandni rad, pogotovo iz Francuske. Početkom '40-ih vraća se u Veneciju gde objavljuje još jedan ciklus značajnih radova, među kojima su sigurno njegov najuspeliji roman „Vera i lepota“ (*Fede e bellezza*, 1840), i dva dela u kojima pokazuje svoje simpatije Južnim Slovenima – *Narodne pesme toskanske, korzikanske, ilirske, grčke* (*Canti popolari toscani, corsi, illirici e greci*, 1841–42) i *Iskrice* (*Scintille*, 1842).

Međutim, u Veneciji je opet privukao pažnju austrijske policije i ovog puta, krajem decembra 1847, biva uhapšen i zatvoren. Oslobođen je tek tokom ustanka 1848. kada postaje jedan od ključnih političara revolucionarne *Republike Svetog Marka*, da bi, po slomu revolucije, izbegao na Krf, pa se potom, nakon nekoliko godina izgnanstva, preselio u Torino (1854) i najzad u Firencu (1859), gde ostaje do smrti. U toskanskoj prestonici, u Narodnoj biblioteci (*Biblioteca Nazionale Centrale*) sačuvana je Tomazeova zaostavština, pa i ovde priložena pisma Andrije Širovića, pod oznakom *Carteggi Tomm.* 130–132.

Iako veliki zagovornik italijanskog ujedinjenja, Tomazeo je bio izričiti protivnik centralističkog uređenja zemlje koje je prevagnulo pod vođstvom Pijemonta. U ovom smislu ostao je ostao vrlo dosledan, odbijajući čak i da postane senator novoosnovane Kraljevine Italije (1861). Ostavši van glavnih političkih tokova, nastavio je da piše i objavljuje.

Osim sredine iz koje je potekao, Slovenima su Tomazea vukli i njegovi filozofskistavovi. Srpski ustanci protiv Turaka, kojima je Tomazeo savremenik, ubeđuju ga da postoji i jedan drugi model revolucije koji je, kao hrišćanski, suprotan francuskom „materijalističkom“ revolucionarnom modelu. Zaostalost Slovena, čak i njegovog rodnog kraja, privlači ga, kao romantičara, zato što u njima vidi podmladak civilizacije.¹ U rodnoj Dalmaciji, sa kojom nastavlja da održava kontakte, Tomazeo želi da vidi rađanje italijansko-slo-

¹ Grazia Melli, „Identità nazionale e appartenenza religiosa nei ‘Canti popolari toscani, corsi, illirici e greci’ di Tommaseo” u Francesco Bruni (ur.), *Niccolò Tommaseo: Popolo e nazioni. Italiani, corsi, greci, illirici. Atti del Convegno internazionale di Studi nel bicentenario della nascita di Niccolò Tommaseo. Venezia 23–25 gennaio 2003*, (Roma-Padova: Editrice Antenore, 2006), 273–274.

venske *dalmatinske nacije*, koja bi bila spona između Italije i Balkana, odnosno Italije i južnoslovenskih krajeva. Ove ideje iznesene su u delu na koje se Širović implicitno pozivana početku drugog pisma, to jest u knjižici *Dalmatincima (Ai Dalmati, 1861)*. Potrebno je, međutim, povući paralelu između Tomazeovog viđenja Italije i njegovog viđenja Balkana. Za Tomazea, Italija je trebalo da bude proizvod personalne unije postojećih italijanskih država pod dinastijom Savoja, odnosno da bude organizovana kao federativna monarhija. Vrlo je verovatno da je on slično uređenje video i kao budućnost Zapadnog Balkana, sa posebnim državama, kao što su Hrvatska, Dalmacija, Bosna, Crna Gora i Srbija pod nekom zajedničkom dinastijom ili sa federalnim državnim uređenjem. U tom smislu, drugo pismo, u kome ga Širović izveštava o ustanku u Boki, verovatno mu je bilo od posebnog značaja.

O Andriji Široviću imamo mnogo manje podataka. Rođen 1836. u Pezaru, u Boki Kotorskoj, Širović se seli u Trst u drugoj polovini XIX veka. Njegova karijera je dosta tipična za uspešne pomorce u Trstu toga doba.² S početka radi na brodovima drugih vlasnika, pre svega Grka, da bi, kad je stekao malo novca, počeo samostalno da radi kao zastupnik, i onda, na vrhuncu uspeha, otvorio svoju radnju, sa ortakom Damjanovićem, u ulici *Lazzaretto Vecchio*. Od 1881. je i ovlašćeni sudski tumač za srpsko-hrvatski jezik, a u jednom trenutku postao je i dopisni član Francuske astronomske akademije. Za života je objavi dve knjige: roman *Napaćena Srbija (I martiri della Serbia, Trst, 1878)* i *Hrišćanstvo i nauka (Cristianesimo e scienza)*. Dok je roman o srpskom ustanku doživeo ponovno izdanje i prevod u Beogradu 2000. godine, o ovom drugom spisu, za sada, još ne znamo ništa. Ako uzmemo u obzir naslov tog dela, kao i zahvalnicu koju, u prvom pismu, Širović upućuje Tomazeu za polemičko delo protiv darvinizma, možemo pretpostaviti da je i Širovićevo delo zapravo neki pamflet protiv teorije evolucije. U *Šematizmu grada Trsta (Guida schematica della città di Trieste)* Andrija Širović se prvi put pominje 1875. godine kao komercijalni agent (*agente commerciale*).³ Sigurno je da bi detaljnije istraživanje lista *Osservatore Triestino*, u kome su objavljivani svi odlasci i dolasci brodova u Trst, kao i imena kapetana, moglo dati precizniji datum Širovićevog dolaska u ovaj severnojadranski grad⁴, ali budući da je

² Marco Dogo, *Profitto e devozione. La comunità serbo-illirica di Trieste 1748–1908* (Trieste: Lint edizioni, 2000).

³ Marija Mitrović, “Andrea Sirovich” u Marija Mitrović (ur.), *Cultura serba a Trieste*, (Lecce: Argo, 2009), 264–265.

⁴ Za ovu ideju mogu da zahvalim Eriki Mecoli (Erica Mezzoli) koja je napravila banku podataka svih brodova, kapetana i prevezene robe, koji su iz Trsta putovali za Crno More od 1875 do 1914. Među ovim kapetanima nema našeg Širovića, odnosno, neki kapetan Sirovich se pominje 11 puta između 1889 i 1905 ali je Andrija u ovom periodu već prestao da plovi, tako da se možda radi onjegovom sinu ili nekom daljem rodu.

prvo ovde priloženo pismo, iz 1869, pisano, kao i sva ostala, iz Trsta, možemo pretpostaviti da se Širović već tada tu bio naselio.

Andrija Širović umire 1903. godine u Trstu a *In memoriam* koji je tom prilikom objavljen u lokalnom listu *Il Piccolo*, predstavlja polazište za sva istraživanja o ovoj ličnosti. Oženio je Leonidu Mariju Dentilini (Leonida Maria Gentilini), iz kapetanske porodice, sa kojim je imao dvoje dece, Đorđa i Sofiju, dok je u Boki ostavio dve sestre, Anu i Katarinu. Po veroispovesti je bio katolik. Još jedan, za nas zanimljiv podatak, jeste da je Širović bio čovek izrazitih liberalnih ubeđenja.⁵ Svi ovi podaci, kao i poštovanje koje Širović pokazuje prema Tomazeu, navode nas na pretpostavku da je Andrija Širović bio Tomazeov sledbenik, ili bar pristalica, što za Boku Kotorsku, u to vreme, nije bilo uobičajeno.

Naime, od sredine XIX veka, politička borba u Habzburškoj Dalmaciji, čiji je Boka Kotorska bila tada sastavni deo, vodila se između dve opcije, „narodnjaka“ i „autonomaša“, od kojih su prvi, uglavnom Srbi i Hrvati, želeli da slovensku brojčanu nadmoćnost u Dalmaciji pretvore u političku i da, pre svega u slučaju Hrvata, sjedine Dalmaciju sa Hrvatskom i Slavonijom. „Autonomaši“ su, najčešće, bili ljudi italijanske kulture, koji su, kao što ime kaže, želeli da Dalmacija ostane zasebno kraljevstvo unutar Habzburške monarhije. Unutar obe struje, pogotovo pre zvaničnog konstituisanja ovih partija 1860, možemo, međutim, naći širok dijapazon različitih identitetskih opcija. Među „narodnjacima“, osim Srba i Hrvata, nailazimo na one koji se deklarišu kao Dalmatinci, Bokelji, Sloveni, Iliri ili čak Jugosloveni; dok je među „autonomašima“ opcija italijanske iredente najčešće manje zastupljena od onih koji vide Dalmaciju kao svoju otadžbinu ili, čak, kao posebnu naciju, sazdanu od slovenskih i italijanskih elemenata. Čak i jezičke razlike pre 1860. nisu toliko bitne. Istina, za vreme vlasti Venecijanske republike, kao i u toku Napoleonomog perioda, slovensko-italijanski bilingvizam je bio stvarnost u administraciji i u školstvu, a taj je bilingvizam Austrija ukinula u korist italijanskog. Ipak, čak i u ovom periodu, ko se želeo školovati na najvišem, univerzitetskom nivou, išao je na studije u Padovu i koristio, bez problema, italijanski. Tako je i prvi „narodnjački“ dnevni list *Il Nazionale* (1862) izlazio na italijanskom, sa samo jednim dodatkom na srpsko-hrvatskom.⁶

Razlike između dve partije bile su, verovatno, najviše socijalne prirode. Veliki gradovi, kao Zadar i Split, čvrsto su u rukama „autonomaša“, Split sve do 1870, a Zadar do 1881. Manja mesta, kao i niža i srednja buržoazija, listom se priklanjaju „narodnjacima“: činovnici, učitelji, sveštenici, sitni trgovci i,

⁵ *Il Piccolo*, 27. septembra 1903.

⁶ Egidio Ivetić, „La patria del Tommaseo. La Dalmazia tra il 1815 e il 1860“ u F. Bruni, 2006, 595–623.

pre svega, pomorci. Razlika je, takođe geografska: dok Split i Zadar bivaju centri „autonomaša“, Boka Kotorska i bivše teritorije Dubrovačke republike su listom za „narodnjake“. I dok „narodnjački“ uspeh, pre svega u Dubrovniku, možemo objasniti i posrednim uticajem ideja Matije Bana, mnogo je izvesnije od toga da je posredni ali siguran i najveći idejni uticaj na „autonomaše“ imao Nikola Tomazeo. Da li je dakle, Andrija Širović, bokeljski kapetan u Trstu, mogao biti „autonomaš“? Ovde priložena pisma sigurno neće dati definitivni odgovor, ali upućuju na dalja istraživanja na ovu temu.

Konačno, šta nam ova pisma kažu novog o Krivošijskom, odnosno, Bokeljskom ustanku?

Prva puška je pukla 7. oktobra 1869. u Ledenicama (Krivošije) i bila je znak pobune koju je ubrzo prihvatila cela Boka, protiv austrijskog uvođenja regrutacije kojom su narušene tradicionalne povlastice ovog kraja. Ekspedicija generala Vagnera sa 26.000 vojnika dobila je zadatak da uguši pobunu. Međutim, carska vojska pokazala se ne samo nesposobnom da zadatak izvršinegosu njeno delovanje karakterisale svireposti u onim delovima Boke gde je uspela da uspostavi kontrolu. U drugom pismu, Širović daje opširne primere crnogorskog junaštva koji su na bojnopolju uspeli da razbiju austrijsku pešadijsku formaciju (kvadrant, kare) i da osvoje utvrđenja tako što su od telegrafskih stubova gradili merdevine. Ovi detalji su, uglavnom, već poznati historiografiji. Ono što, međutim, treba reći jeste da ovaj ustanak nije odneo pobeđe samo na bojnopolju. Vesti o zverstvima komandanta Vagnera su uskoro doprla do Beča i do cele Evrope i javno mnjenje u samoj Austriji je počelo da se okreće prema ustanicima. Početkom 1870. Vagner je smenjen i na njegov položaj je stigao general Gavriilo Rodić koji je odmah ušao u pregovore sa ustanicima i 11. januara, konačno, sa njima zaključio Knezlazački mir, koji je uključivao delimično obnavljanje privilegija i amnestiju za ustanike.⁷

Širović, dakle, obaveštava Tomazea, a sada i nas, o ovim događajima, pošto je ustanak završen, a njegovo pismo je datirano 29. januara 1870. Kaže da je 15. januara, *il Podestà di Budua, Signor Liubissa*, krenuo za Beč sa dokumentima o ustanku. Radi se, gotovo sigurno, o Stjepanu Mitrovu Ljubiši, koji je tada već bio izabran u bečki parlament i čiji je govor, neka tri meseca kasnije, 25. marta 1870. označio završetak pretresa parlametarne debate o Bokeljskom ustanku, čime su Bokelji i moralno i pravno oslobođeni svake odgovornosti.

Širovićevo drugo pismo treba staviti u ovaj kontekst. Ono je upućeno jednoj čuvenoj evropskoj javnoj ličnosti, Nikoli Tomazeu, u trenutku kada je

⁷ Kosta Milutinović „Srbi u Dalmaciji“ u Slavko Gavrilović (ur.) *Istorija srpskog naroda* (Beograd: SKZ, 2000), 302–304.

mir već bio zaključen ali, možda, još uvek nesiguran. Otkriva nam jednu još nenapisanu stranicu istorije Bokeljskog ustanka koje se odnosi na pobeđe koje su izvojevale perom, a ne puškom. Kojim kanalima su Bokelji izveštavali austrijsku, italijansku, pa i evropsku javnost u trenutku kada im je podrška javnog mnjenja bila više nego potrebna i dok je austrijska zvanična štampa širila samo propagandu iz Vagnerovog štaba? Koji su kapetani dojavljivali vesti Široviću, i kako su se vesti širile Jadranskim morem a možda i po kopnu? Koje su druge važne ličnosti Evrope Bokelji tada kontaktirali i kako? Koji su evropski listovi i novinari pisali o ustanku i kako su dolazili do informacija? To su sve pitanja koja nalažu neku drugu ali već mnogo opsežniju studiju za koju se ovde priložena pisma mogu uzeti samo kao početno slovo.

Pismo I

Nikoli Tomazeu,
Najbolji Čoveče i Hrišćanine! Ljubazno prihvati, za Tvoj spis „Čovek i majmun“, blagoslov i zahvalnost, jednog zastupnika osećanja mnoge moje braće u narodu, koji ponosno gledamo što smo drugačiji od majmuna i koji u nama osećamo žar svevišnje luče, čija svetlost napaja našu nadu, teši nas u bedi i osvetljava nam put kroz tamu života. Hvalimo Boga što te je nadahnuo ovakvim razmišljanjima, koja nam donose utehe mnoge i ulivaju nam ljubav i poštovanje prema Tebi kao i prema našem Ocu,
Da Ti je blagoslovena starost,
Pozdrav,
U Trstu, 12 jula 1869

Andrija Širović

A Nicolò Tommaseo
Uomo e Cristiano sommo! accogli cortese pel Tuo scritto „L'Uomo e la scimmia” una benedizione e un ringraziamento, da uno spositore dei sentimenti di molti miei fratelli del popolo, che ammiriamo orgogliosi d'esser altro che scimmie che sentiamo in noi una favilla del gran lume supremo, la cui luce nutre le nostre speranze, ci consola nelle miserie e ci guida nel bujo della vita. Noi ringraziamo Dio d'averti ispirato quel ragionamento, che ci arrecò consolazione molta e ci rese amanti rispettosi di Te come di nostro Padre.
Sia benedetta la Tua vecchiezza
Salute
Trieste li 12 Luglio 1869

Andrea Sirovich

Pismo II

Gospodine,

Vaše je srce toliko veliko i previše poznajete srca ljudi da bih morao da pravim apologije pre no što vam se obratim. Nije sujeta ta koja me navodi da pišem, već ljubav prema Domovini i poštovanje prema Vama. Vi ste Dalmatinac i Dalmaciji ste na čast, a meni je čast što sam Dalmatinac: iz Perasta sam, iz Boke, i nadam se da će to opravdati moju hrabrost, dok se nadam da će Vam moje reči dati utehe. Verovatno ste, od Vaših iz Dalmacije, već informisani o tome da okrutni postupci, o kojima se toliko pričalo, i za koje se tvrdilo da su Bokelji počinili u poslednjim bitkama, nisu ni malo istiniti, na sramotu bezobzirnog novinarstva koje ih je tako dobro spakovalo. A ako Vas nisu obavestili, ili ako Vas još koja sumnja muči, sveta je dužnost svakog domoljuba razjasniti je.

[Str.2]

Znajte Gospodine da je *Podestà* Budve, Gospodin Ljubiša pošao za Beč 15. ovog meseca, sa dokumentima koji i formalno demantuju one ozloglašene klevete, i te dokumente su potpisali vojni lekari i viši austrijski oficiri koji su se nalazili u Boki, a biće objavljeni po povratku tog gospodina iz Beča.

Ja ću vam reći koji je razlog da su nastale te sramne glasine: zbog neviđenog čojstva ono malo naše prezrene braće; koji su se zakleli, nasuprot austrijskim pukovnicima, da se neće predati do poslednjeg daha; a zatim su učinili mnogo više od toga; to jest: njih petnaest ili dvadeset seljaka su preprečili put pedesetorici vojnika i pretili ovima da se vrate nazad; i kako ih ovi nisu hteli na to prisiliti bez obzira na puške sa punjenjem odostrag, dok su bokeljske bile na kremen; napadali su utvrđenja sa merdevina koje su u trenutku napravili od telegrafskih stubova; odbili su odred od dvesta vojnika, njih četrdesetsedmorica, i pobili im sve oficire tako da je, na kraju, naglo povlačenje komandovao jedan vodnik (u ovom okršaju, jedan napuljski oficir, iz baš dobrostojeće porodice, smrtno ranjen, slomi očajnički svoj mač, i brzo potom izdahnu).

[Str.3]

Koji su sa par stotina ljudi odbili nekoliko hiljada vojnika opremljenih svim najubitačnijim što je moderni progres smislio; razbili su kare, što retko i konjici polazi za rukom (istina je da su Bokelji imali terensku prednost u više okršaja ali, taj kare, kako suga mogli razbiti, i zašto su ga onda uopšte formirali? A rane jadnih, prestrašenih vojnika koji su ostali u životu, kao i one strašne mrtvih, zar ne kazuju već dovoljno rečito kako se bila bitka? Zar nisu to žalosno rečiti tragovi strašnog hladnog oružja i čisto dalmatinske ruke?) Koji su pobedili dvanaest hiljada vojnika, njih samo dve hiljade i sedamsto, odnevsši

im zalihe i 40-50 komada marve, prtljag i trezor glavnog štaba i malo je falilo da sam glavni štab padne u ruke onih koje su želeli pregaziti, zgnječiti, uništiti sa prezirnom ohološću; Koji su odbili novac kad su vraćali vojnicima leševe njihovih oficira; koji su odbijali, kažem vam, dok su bili moreni glađu; koji su pokazali, na kraju, da što se više bore to su više spremni da nastave, pokazali da je duh onih koji se bore u brdima za svoja prava jak, uzvišen i nepobediv kao i planina sama.

[Str.4]

Ako je koje zverstvo počinjeno, to je bilo iz ratničke osvete prema zverskim, kukavičkim napadima. Da li se očekuje da će neobrazovanost u kojem nas planski ostavljaju učiniti od nas svih neke nove Svete Stefane?

To je bio razlog, Gospodine, što su se odrešili kukavni jezici, i ko nas nemo-gaše poniziti gvožđem, pokuša nas ubiti rečju. Sada, hvala mudrim savetima, imamo mir, vlada nam nadoknađuje štete, ostavlja nam stare privilegije, to-jest izuzimanje od regrutacije, ostaje nam naša manje stara beda i naša čast neukaljana. Odlaze ona nemarna i zla bića koja su verovala da je dovoljno biti guverner da bi se vladalo jednim okrugom, da je dovoljno praviti balove, udvarati se damama i prezirati siromašne. Ah! Gospodine, reči koje ste Vi napisali u odbranu Slovena, protiv onih koji su nas smatrali kukavnim sojem, danas poprimaju jevanđeoski autoritet. Ručno smo ih prepisivali i sa zemlja-cima čitali i prepričavali i blagoslovili onog ko ih je napisao. Mi malo čitamo zato što nas hleb košta mnogo znoja, ali možda baš zato danas više osećamo. Uz iskrenu ljubav i sa dubokim poštovanjem u ime mnogih sunarodnjaka

Pozdravljam Vas,

Trst, 29.januara 1870.

Andrija Širović

Signore,

Ella ha troppo cuore e troppo conosce quelli degli uomini perché io abbisogni di fare apologie prima di esprimermi. Non è vanità che mi muove a scriverle è amore per la mia Patria e venerazione per Lei. Ella è Dalmato e onora la Dalmazia, io d'esser Dalmato mi onoro/: sono da Perasto nelle Bocche/ ciò spero scuserà il mio ardire e mi lusingo che le mie parole Le daranno consolazione. Già dagli amici Suoi di Dalmazia Ella sarà informato che gli atti di crudeltà tanto declamati, che si voleva i Bocchesi avessero commessi nelle ultime battaglie, non sono per nulla veri, ad onta dello sfacciato giornalismo che ha saputo così bene circostanziarli. Se però Ella non fosse informato, o se avesse ancora qualche dubbio che La tormentasse è sacro dovere di ogni patriotta di chiarirla.

[Pagina 2]

Sappia Signore che il Podestà di Budua Signor Ljubissa è partito per Vienna il 15 di questo con documenti che formalmente smentivano quelle infami calunnie, questi documenti erano firmati da medici militari e da ufficiali superiori austriaci che trovavansi alle Bocche, e saranno pubblicati quando quel signore ritornerà da Vienna.

Le dirò io che cosa fu causa di quelle voci vergognose: e' fu il valore favoloso di que' pochi nostri fratelli disprezzati; lo stringersi la mano a giurare, in faccia a colonelli austriaci di non cadere fin che duri la vita; e il fare poi molto più che non si è detto; come sarebbe: sbarrare la strada, in quindici o venti villici, ad una cinquantina di soldati e intimar loro di ritornare sui lor passi; e poiché non vollero forzarseli malgrado i fucili a retrocarica, mentre i Bocchesi li avevano na creme⁸; assaltare quindi fortezze con scale costruite lì per lì di pali di telegrafo: respingere una compagnia di duecento soldati, in quaranta sette, uccider loro tutti i capi, che per ultimo la precipitosa ritirata fu diretta da un sergente/: in questo scontro, un ufficiale napolitano di cospicuisima famiglia della ex, ferito mortalmente, ruppe disperando la spada e dopo poco morì)

[Pagina 3]

respingere in poche centinaja d'uomini qualche migliajo di soldati armati di quanto di micidiale inventò il moderno progresso: sbarragliare un carré, cosa che di rado riesce alla cavalleria/: è vero che i Bocchesi ebbero il vantaggio della formazione in più scontri, ma, il carré, come si è potuto disfare, o perché mai formarlo? e le ferite dei poveri, degli atterriti soldati che rimasero vivi, come quelle orrende dei morti, non dicono elleno troppo bene come si è combattuto? non sono quelle, traccie mestamente eloquenti di terribile arma bianca e di braccio esclusivamente dalmato:) sconfiggere dodici mila soldati in due mila settecento, portan loro via le vettovaglie e 40-50 bestie da soma, i bagagli e la cassa dello stato maggiore, e ci mancò un pelo che lo stato maggiore stesso non cadesse nelle mani di coloro che si era voluto calpestare, schiacciare, distruggere con riluttante tracotanza: rifiutare il denaro offerto quando ai militari si rendevano i cadaveri dei loro capi, rifiutare dico, quando si aveva fame; mostrare infine che più si combatteva e più si sarebbe combattuto, mostrare che l'animo di coloro che si battevano fra quiei monti pei loro diritti era forte, era alto e irremovibile come le montagne stesse.

⁸ Ovako stoji u originalu, podvučeno. Često, u ovom periodu, unutar tekstova su se podvlačile reči na sličan način kao što mi danas koristimo kurziv, t.j. da bi se označila reč stranog porekla. Naša pretpostavka je da se ovde radi o italijanskoj transliteraciji reči "na kremen", što bi imalo logičkog smisla unutar teksta.

[Pagina 4]

Se qualche atto inumano fosse stato commesso, ciò sarebbe in vendetta guerriera di azione inumana codardamente fattaci. E che si pretende dunque, che l'ignoranza in cui studiosamente ci si lascia ne renda tanti Santi Stefani?

*Questo, o Signore, e non altro sciolse le lingue dei vili, e chi non si poté umiliare col ferro si volle uccider colla parola. Ora mercé i savii consigli si ha la pace, il governo risarcisce i danni, ci lascia i nostri antichi privilegi, cioè l'esenzione della leva, ci resta la nostra meno antica miseria e l'onor nostro incontaminato. Si allontanano quegli esseri inetti e maligni che credevamo per governare una provincia bastare l'esserne governatore, dar balli, corteggiare dame e sprezzare il povero. Ah ! Signore, quelle parole che Ella scrisse in difesa degli Slavi contro chi ci voleva di vile arrendevolezza, acquistano adesso autorità evangelica. Ne facemmo delle copie a mano e i compatriotti le leggevamo le riproducevamo e benedicevamo chi le scrisse. Noi leggiamo poco perché il pane ci costa sudore, ma forse appunto per questo (oggi) sentiamo di più. Con amore sincerissimo e con profonda venerazione in nome di molti compatriotti La saluto
Trieste li 29 Gennaio 1870*

Andrea Sirovich

Pismo III

Gospodice,

Kad bi suze jedne uboge porodice, koja je u besmrtnim stranicama vašeg oca često nalazila utehu i pouku, mogle ublažiti vaš ogromni bol, ah! koliko bi vam bilo lakše.

Ali kogod oseća ovu strašnu katastrofu, neka potraži mir u rečima Njegovim, i nek se seti da:

*Belle d'ala ancor più forte,
Portan seco, e ovunque il cielo
Trovan , l' anime che Morte
Monde invola all' egro velo.⁹*

⁹ N. Tommaseo, "Gradi degli Enti" u *Poesie*, 1872. Odlomak iz ove Tomazeove poezije ovde nije preveden, zbog nedovoljnih poetskih snaga prevodioca, ali i zato što bi prevod samo ovih poslednjih, stihova mogao da zbuni čitaoca. Tomazeo ovde peva o relativnim veličinama za svako biće, pa je tako zecu jazbina palata, mravu travka planina a ptici nebo kuća. Ali, kaže Tomazeo, više od ptice leti misao a iznad misli stoji duša koju Smrt odnosi sa ovog sveta.

Kad bi svi jednog dana mogli da uživamo u istom nebu koje je sa sobom odnelo čistu Dušu ovog Velikana!

Trst, 8. Maja 1874.

Andrija Širović

Signorina

Se le lagrime di una povera famiglioula, che nelle pagine immortali del Padre vostro trovò spesso conforto e ammaestramento, potessero lenire il vostro immenso dolore, oh! quanto ne sareste sollevata.

Ma chiunque sente l'altissima sciagura cerchi pace nei detti Suoi, e rammenti che:

“Belle d'ala ancor più forte,

Portan seco, e ovunque il cielo

Trovan , l' anime che Morte

Monde invola all' egro velo.

Potessimo noi tutti godere un giorno di quel cielo che seco portò l'Anima pura di quel Grande!

Trieste 8 Maggio 1874

Andrea Sirovich

Literatura

- Dogo, Marco. *Profitto e devozione. La comunità serbo-illirica di Trieste 1748–1908*, Trieste: Lint edizioni, 2000.
- Ivetić, Egidio. “La patria del Tommaseo. La Dalmazia tra il 1815 e il 1860” u F. Bruni, (ur.), *Niccolò Tommaseo: Popolo e nazioni. Italiani, corsi, greci, illirici*. Atti del Convegno internazionale di Studi nel bicentenario della nascita di Niccolò Tommaseo (Venezia 23–25 gennaio 2003), Roma-Padova: Editrice Antenore, 2006, 595–623.
- Melli, Grazia. “Identità nazionale e appartenenza religiosa nei ‘Canti popolari toscani, corsi, illirici e greci’ di Tommaseo” u Francesco Bruni (ur.), *Niccolò Tommaseo: Popolo e nazioni. Italiani, corsi, greci, illirici*. Atti del Convegno internazionale di Studi nel bicentenario della nascita di Niccolò Tommaseo (Venezia 23–25 gennaio 2003), Roma-Padova: Editrice Antenore, 2006, 273–274.
- Milutinović, Kosta, „Srbi u Dalmaciji“ u Slavko Gavrilović (ur.) *Istorija srpskog naroda*, Beograd: SKZ, 2000, 279–310
- Mitrović, Marija. “Andrea Sirovich” u Marija Mitrović (ur.), *Cultura serba a Trieste*, Lecce: Argo, 2009, 264–265.

Bojan MITROVIĆ

**TOMAZEJO, ŠIROVIĆ AND UPRISING OF BOKA /
KRIVOŠIJE IN 1869–1870**

(With Three Unknown Širović's Letters)

This article discusses the previously unpublished correspondence between the writer and captain Andrija Širović and Italian politician and writer Niccolò Tommaseo. The correspondence brings new information about Širović's political and cultural orientation, the extent of communication exercised by Tommaseo along the Adriatic coast, as well as on political events in Boka Kotorska in that period.

Key words: *Boka Kotorska, Niccolò Tommaseo, Andrija Širović, Stefan Mitrov Ljubiša, Uprising of Krivošije / Boka*